

Aspecte ale evoluției medicinei și igienei la București în epoca brâncovenească

Cu diferite prilejuri, autorii unor lucrări mai vechi ori mai recente au afirmat că medicina bucureșteană din epoca brâncovenească se afla fie într-un stadiu de dezvoltare situat mult în urma aceleia din țările Europei apusene, fie la același nivel cu medicina din Italia și alte state din centrul continentului¹. Folosind ca temelie ansamblul documentelor epocii brâncovenești și rezultatele studiilor predecesorilor noștri vom încerca, în rândurile următoare, să precizăm în mod obiectiv care au fost condițiile de evoluție a medicinei în București și la ce nivel se situau aici cunoștințele medicale, la cumpăna secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea.

În momentul ocupării tronului, la sfârșitul lunii octombrie a anului 1688, Constantin Brâncoveanu a găsit orașul București într-o stare destul de înfloritoare. Ea era rodul trudei, pe de-o parte, a unchiului său Șerban vodă Cantacuzino, pe de alta a lui însuși, care fusese ispravnic al Capitalei², și a unchilor săi materni, Constantin stolnicul și Mihai spătarul Cantacuzino. Șerban Vodă a ridicat, între altele, un maiestos palat domnesc din care se mai păstrează paraclisul — Biserica Doamnei³, — Mănăstirea Cotroceni, hanul eponim domnului, iar frații săi sînt ctitorii a peste douăzeci de monumente arhitectonice și artistice, laice și ecleziastice. Beneficiind de o conjunctură favorabilă și înțelegînd că un rol deosebit în asigurarea prosperității orașului le revenea negustorilor și meșteșugarilor, opuși ca mod de viață și mentalitate majorității boierimii, consumatoare, iar nu producătoare, domnul a făcut un efort neîntrerupt de a atrage spre București categoriile celor activi economic, aducători de bogăție⁴. În timpul domniei lui s-a mărit numărul zarafilor, strămoșii bancherilor, al cupeșilor, al căror trai era adesea de o opulență comparabilă cu a marii boierimi, al meșteșugarilor, care erau totodată și negustori.

¹ Pentru discutarea studiilor despre dezvoltarea medicinei noastre, a se consulta *Istoria medicinei românești*, București, 1970, p. 10 și urm.; N. Vătamanu, *De la începuturile medicinei românești*, București, 1966, p. 144 și urm.; idem, *Medicină veche românească*, București, 1970, p. 77—229; idem, *Doctori și pătimiși*, București, 1974, passim.

² A fost ispravnic al Bucureștilor între 23 iulie 1687 și 25 septembrie 1687 (cf. N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, București, 1971, p. 126).

³ Biserica se înalță în spatele magazinului „Compescaria”, aflat la intersecția Căii Victoriei cu Bd. Gheorghe Gheorghiu-Dej; după informațiile furnizate de arheologul Aristide Ștefanescu, palatul lui Șerban vodă se găsea sub actualul magazin „Compescaria”, unde au fost descoperite fragmente din temelile lui.

⁴ Un exemplu al apropierii, aparent bizare, de orășeni a domnului ce pretindea că descinde din basilei îl constituie căsătoria sa cu Maria, fiica lui Ghețea Ruste, negustor de abale din Tîrnovo.

Brâncoveanu vodă a avut meritul de a prelua și duce mai departe opera lui Șerban vodă, fiind, poate, îndrumat în primii ani ai domniei de unchișii săi Constantin stolnicul și Mihai spătarul. El a înălțat mari monumente, cum a fost Hanul Sf. Gheorghe Nou, a reparat Curtea Domnească Veche și a construit noi case domnești pentru el și copiii lui, a lărgit ulițele, a mărit piețele etc. Totodată a continuat să atragă noi locuitori productivi economic, dintre care unii, cum au fost zarafii Dimitrie Nona și Manu Apostol, i-au devenit prietenii. Domnul, un om deosebit de cultivat, maleabil, supus împrejurărilor, pe care încerca să le folosească în interesul său, a înțeles că era necesar să întrebuițeze o parte a bogăției lui pentru ridicarea țării și poporului. Știa că, în acea situație, prin poziția pe care o deținea, putea fi un exemplu pentru cei din jur, îndemnându-i să-și utilizeze averea spre a da un impuls civilizației românești.

În cadrul acestei civilizații, un loc primordial l-a acordat Brâncoveanu științei și în special medicinei, privite cu atenție din diverse unghiuri, de la igiena orașului și a locuitorilor până la întrebuițarea celor mai noi tratamente. Și era firesc ca el să procedeze astfel. Domnul, numit de otomani, pentru legendara-i bogăție, „Altın beg“, și toți cei cu oarecare stare din orașul de reședință domnească încercau să-și facă o viață cât mai liniștită, mai lungă și lipsită de suferințe. Pentru a atinge acest țel, Brâncoveanu și alte fețe simandicoase au cheltuit mult, încercând să atragă aici medici renumiți.

S-ar putea ca, în privința medicinei, precum în mai toate domeniile, Brâncoveanu să fi fost influențat de învățatul său unchi Constantin Cantacuzino stolnicul. Acesta zăbovise în tinerețea lui, prin 1667—1669, în orașul universitar Padova, unde, ca student⁵, audiase probabil și unele prelegeri de patologie, chirurgie și farmacologie⁶. Ele l-au făcut să dobândească noțiuni generale de medicină, fapt atestat și de aducerea de la Padova a cărților *Amicus medicorum* de Iohannes Ganivetus și *Compendio di tutta la chirurgia* de Pietro și Lodovico Rostini⁷, iar mai apoi de cumpărarea tratatului *Disputationum de nova Philippi Paracelsi medicina* de profesorul din Heidelberg Thomas Erastus⁸. Cunoștințele sale sumare din domeniul medicinei, normale pentru un om de cultură umanistă, nu i-au permis totuși să devină un practician al artei hipocratice sau să prepare doctorii, cum s-a presupus⁹. Ele i-au dat numai posibilitatea de a participa la discuțiile medicilor cultivați, o adevărată elită intelectuală bucureșteană, să le aprecieze și să le folosească spusele, îndemnându-l pe nepotul său domnesc să asculte de sfaturile unuia sau altuia.

Corpul celor care exercitau arta medicală la București, în epoca brâncovenească, pare să fi fost destul de numeros. Cu toate că nu putem preciza cifra celor ce erau legați, într-un fel sau altul, de această știință, întâlnirea în documente a unei mulțimi de nume ale celor care practicau medicina, precum și absența plîngerilor că nu se acordă suficientă asistență medico-sanitară, ne determină să afirmăm că, în acei ani, nevoile medicale ale bucureștenilor de vază erau relativ satisfăcute. Analiza documentelor de pînă la mijlocul secolului al XVII-lea, către sfîrșitul domniilor lui Vasile Lupu și Matei Basarab, arată că în țările române extracarpătice sînt semnalăți timp de trei secole și jumătate vreo douăzeci de

⁵ Cf. Lucia Rosetti, *Constantin Cantacuzino, studente romano a Padova*, în „Quaderni per la storia dell'Università di Padova“, I (1968), p. 147—154 (matricola de student a stolnicului este reprodușă în fotocopie).

⁶ Cf. N. Vătămănu, *Doctori și pătimiși*, p. 55 și urm.; se infirmă teza că ar fi urmat cursuri regulate de medicină (cf. C. Dima Drăgan și Livia Bacăru, *Constantin stolnicul Cantacuzino*, București, 1970, p. 127 și urm.).

⁷ C. Dima Drăgan, *Biblioteca unui umanist român — Constantin Cantacuzino stolnicul*, București, 1967, p. 220; catalog poziția nr. 181.

⁸ *Ibidem*, p. 221; catalog poziția nr. 185.

⁹ Cf. C. Dima Drăgan și Livia Bacăru, *op. cit.*, p. 127.

medici, dintre ei numai șase având studii universitare, ceilalți fiind vraci, biereri sau meșteșugari care-și însușiseră un titlu la care nu erau îndreptățiți. În epoca brâncovenească se pare că numai în București s-a depășit cifra de douăzeci de medici diplomați ai universităților din Europa apuseană, în special ai celor din Italia, cifră semnificativă, demonstrând saltul produs atunci în această direcție.

Între medicii cu titlul de *iatros*, de *alestor* sau de *doctor* (dohtor), atestat printr-o diplomă universitară, pot fi amintiți medicii curții domnești Iacob Pylarino, Ion Molibdos Comnen, Bartolomeo Ferrati, Pantaleone Calliarcos, medicul domniței Stanca, fiica lui Constantin Brâncoveanu, Basilius Theodorus de Pontus Euxinus, medicul și spișerul stolnicului Constantin Cantacuzino, Zaharia, sau medicii formați la Padova, în timpul și din îndemnul domnului: Gheorghe Hypomenas, Stavru Mulaini, Joseph Gaetani Vallachiensis, frații Gheorghe și Palade Damian, Antonio Calliarchi, Petre Drugănescu, Andrea Likinis, Antonio Stratigos etc. Toți cei ce posedau o diplomă universitară se distingeau de ceilalți prin cunoștințele lor mai solide, cu un temel științific, ca și prin ținuta exterioară. De obicei umblau îmbrăcați în negru, purtau perucă și boneta sau panglica ce le indica titlul și profesia, iar în deget aveau un inel de aur, simbol care le dădea dreptul de a se socoti „boieri” și de a fi scutiți de plata dărilor.

Un anonim german, rezident la București în ultimii ani ai domniei lui Constantin Brâncoveanu și în timpul ocupării tronului de către Nicolae Mavrocordat, fost slujitor al doctorului curții Bartolomeo Ferrati, a lăsat o interesantă descriere a veșmintelor acestuia: „Îmbrăcămintea sa de vară consta dintr-o lungă blană poloneză, peste care era încins cu o legătură de mătase multicoloră. Purta cizmuțe mici poloneze, roșii, galbene sau negre, cu potcoave mici. Pe cap avea o perucă cu două cozi, peste care purta o pălărie nemțească, cu galon aurit”¹⁰. Din aceeași relatare aflăm că, deși era medicul palatului domnesc și „un bogat cavalier, (Ferrati) nu părea a fi prea mult în grațiile principelui său”¹¹ și nu primea stipendii prea mari, măcar că era înzestrat cu calități deosebite, așa cum o dovedea și prin firea sa prea cumpătată”¹². Deși anonimul german afirmă că Ferrati nu primea o plată prea bună de la domn, medicul era un om înstărit. El posedea o casă lângă podul lui Haidâm, pe malul Dimboviței, dăruită de Constantin Brâncoveanu, și deținea mai multe moșii în Țara Românească și în Transilvania. Dobândise averea sa însemnată, pe de-o parte, prin știință și talentul de medic, pe de alta, prin căsătoria sa cu contesa transilvăneană Agnes Kalnoky¹³, rudă îndepărtată a puternicei familii Cantacuzino. Mariajul lui cu o tânără nobilă și bogată demonstrează că se bucura de mare prețuire; i se recunoștea rangul conferit de profesiune, poate titlul de conte deținut în Italia, calitățile de medic priceput și averea ce o dobândise, având și perspectiva de a o sporii.

Așemenea lui se aflau într-o situație bună și ceilalți medici ai curții. Erau bine plătiți și aveau venituri mari, care îi îndemnau să rămână în București chiar și după înlocuirea lor de la curte, din motive variate. Intenția lor de a se stabili definitiv în capitala lui Brâncoveanu a fost demonstrată de cumpărarea caselor¹⁴ și de rămânerea în oraș, uneori, pînă la sfârșitul zilelor.

¹⁰ Cf. N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XVIII-lea (1688—1821)*, vol. I, București, 1969, p. 35.

¹¹ Este vorba aici de Nicolae vodă Mavrocordat.

¹² N. Iorga, *Medicul lui Constantin vodă Brâncoveanu, Bartolomeo Ferrati*, în „*Revista Istorică*”, XXVIII (1942), nr. 1—2, p. 12; N. Vătămănuș, *op. cit.*, p. 155.

¹³ Cf. Fr. Pall, *Date noi despre istoria Bucureștilor la mijlocul secolului al XVIII-lea*, în „*Materiale de istorie și muzeografie*”, IV (1956), p. 31—32.

¹⁴ Cf. N. Vătămănuș, *De la începuturile medicinei românești*, p. 162 și urm.

Alături de grupul de medici „savanți”, cu studii universitare care le dădeau dreptul să poarte numele de doctori (dohtori), medici, akestori sau iatroși¹⁵, se înfățișează numeroși alți practicanți ai medicinei. Aceștia erau babele doftoroaie, chirurgii, bărbierii, vracii etc. Știința lor redusă, dobândită doar empiric, îi obliga să fie mai modești atât ca aspect vestimentar, cât și ca pretenții materiale, ceea ce îi făcea accesibili mării majorități a bucureștenilor. Dar nu arareori acești practicieni modești obțineau rezultate satisfăcătoare, vindecând sau ameliorând suferințele pacienților.

Medicilor învățați și tămăduitorilor empirici li se alăturau cei care preparau medicamentele. Aceia care aveau studii de specialitate sînt numiți în hrisoavele epocii *apotifiari*, *speziali* sau *spicari*, putînd fi socotiți strămoșii farmaciștilor moderni. Medicamentele preparate de cei cu știință de carte erau mult căutate de către orășenii înstăriți, care le preferau leacurilor pregătite și vindute de babele doftoroaie și de vraci.

În Bucureștii epocii brâncovenești, medicii și farmaciștii, formînd un grup social mic, dar compact, cu o destul de temeinică și complexă pregătire intelectuală, au avut posibilitatea să exercite o puternică și neîntreruptă influență asupra spiritului domnului și a puternicilor lui unchi, părtași la cîrmuirea statului. Inspirațiile primite de la medicii cultivați au fost binefăcătoare pentru Bucureștii acelor timpuri.

Domnul, preocupat ca și unchiul său Șerban vodă Cantacuzino să dea un aspect impunător orașului, a încercat, cel puțin pentru străzile din centru, să asigure ordinea și curățenia. Ulițele, care au început să se individualizeze prin nume consemnate de actele timpului¹⁶, au fost podite cu birne. În cazul în care birnele erau bine îmbinate și întreținute, circulația se făcea ușor, în condiții oarecum asemănătoare celor existente pe șoselele asfaltate de astăzi. La marginea ulițelor „podite”, dintre care cea mai cunoscută era Podul Mogoșoaiei¹⁷, modernizat de Constantin Brâncoveanu în 1692, meșterii din breasla „podarilor” construiau de obicei un „savac”; acesta era un jgheab din lemn, care permitea evacuarea rapidă a apelor reziduale, îndepărtînd astfel focarele potențiale de răspîndire a molimelor.

Tot pentru apărarea sănătății prin igienă, domnul, boierii și orășenii au pus să li se construiască „băi turcești”, pe lângă locuințele lor. Cele mai renumite erau baia de la Curtea Domnească Veche și cea a stolnicului Constantin Cantacuzino¹⁸, alături de ele fiind altele, pe lângă locuințele beizadelelor și domnițelor, ale boierilor și coconilor, ale tîrgoveților bogați, ale mitropoliei, ale hanurilor etc.

Bogăția caselor domnești și a locuințelor boierești, destul de armonios integrate în ansamblul construcțiilor bucureștene, l-a încîntat pe învățatul pastor britanic Edmund Chishull. Vizitînd orașul în 1702, călătorul englez cu preocupări de arheologie, numismatică, filozofie și teologie a apreciat că acesta avea „în jur mahalale... în mijloc Curtea, alături casele boierilor, cu ziduri de piatră, grădini între uluci groase de stejar, coperișuri de șindrilă; străzile sînt podite... Vederea totalului e plăcută la distanță, din cauza multelor case ale boierimii, a palatului

¹⁵ După trei ani de studii și absolvirea examenelor corespunzătoare, absolventul putea purta titlul de iatros; titlul de doctor era dobîndit numai după promovarea unui nou ciclu de examene.

¹⁶ C. C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre*, București, 1967, p. 78 și urm.

¹⁷ Inițial a purtat numele de Ulița Mare, apoi Podul Brașovului, apoi Podul Mogoșoaiei; astăzi, această arteră este denumită Calea Victoriei, datorită faptului că, la sfîrșitul Războiului de independență, pe această stradă au defilat trupele victorioase.

¹⁸ Vestigiile băii „turcești” situate lângă locuința Stolnicului au fost descoperite de arheologi în timpul unor săpături de salvare, pe Str. Apolodor nr. 13.

prințului și a numeroaselor biserici și mănăstiri”¹⁹. Impresia făcută de Bucureștii din zorile secolului al XVIII-lea călătorului englez, care a comparat clădirile orașului cu cele văzute în așezările otomanilor, inferioare — după părerea lui —, demonstrează preocuparea domnului și a boierilor gospodari pentru buna înfățișare și curățenia capitalei Țării Românești.

Notațiile lui Edmund Chishull au fost confirmate, peste cîțiva ani, de florentinul Antonio Maria del Chiaro, secretar al cancelariei domnești, venit la București în anul 1709. Constatările celor doi vizitatori ai Bucureștilor în vremea lui Brâncoveanu, cărora li se mai pot alătura și altele, ca acelea ale prelatului rus Ipolit Vișenski, întăresc credința că a existat o preocupare permanentă pentru întreținerea orașului. Aceasta este dovedită și de unele hrisoave domnești, care impuneau curățirea străzilor, sancționîndu-i aspru pe cei nesupuși sau neglijenți.

S-ar putea ca tocmai sugestiile medicilor să fi avut în această privință un ecou puternic, ca urmare și a epidemiilor de ciumă care bîntuiseră Bucureștii în 1689, în 1693 și în 1706—1707²⁰. Atunci mulți înțeleseseră clar că, prin măsuri de igienă colectivă, se putea pune o oarecare stavilă în calea propagării bolii.

Medicii din București se ocupau în special de tratarea celor cu rang și stare. În momentul în care erau chemați la cineva care se afla în suferință, medicii, care nu aveau noțiunea primului-ajutor sau a asistenței medicale de urgență, se îndreptau, fără grabă, spre locul cu pricina. Examinarea pacientului se desfășura după un anumit tipic, cunoscut și practicat în majoritatea țărilor europene din secolul preiluminist. Bolnavul era lăsat să povestească tot ce știa sau i se părea că știe despre boală. În timp ce vorbea, el era observat atent de către medicul care încerca să ghicească ori să precizeze, pe baza cunoștințelor ori a experienței lui, diagnosticul. Dacă doftorul nu reușea să stabilească diagnosticul în urma conversației cu cel suferînd, începea atunci examinarea propriu-zisă. Ea se reducea la palpare, luarea pulsului, aprecierea temperaturii corpului — foarte relativă și puțin concludentă, în absența termometrului — și, în fine, la cercetarea urinei.

Tratamentul aplicat de medicii bucureșteni era și el la fel de simplu, ca și examinarea. În numeroase cazuri, pentru „ușurarea” bolnavilor, aceștia erau puși să singereze. Suferîndului „i se lăsa sînge” fie prin punerea de lipitori, fie prin aplicarea de „ventuze tăiate”²¹, fie printr-o mică incizie la venele antebrațului. O asemenea operație a fost obligat să-și facă și Constantin vodă Brâncoveanu, care nota, în însemnările sale „de taină”, că la „mai, 1 dni, luni (1699), am luat iarbă de curățenie și mai, 4 dni, joi (1699), am lăsat sînge”²².

Modul în care se practica o asemenea operație de mică chirurgie este destul de bine cunoscut. Bolnavul era pus, înainte cu două zile, să ia un purgativ, așa cum s-a procedat și cu domnul, iar apoi lăsat să se odihnească. În ziua sorocită, de obicei dimineața, medicul venea, lega brațul suferîndului cu un șervet, un șnur sau altceva, care producea stază, apoi palpa vena unde urma să se incizeze. Cu o mișcare bruscă, vena era împunsă și sîngele lăsat să curgă. Practicienii experimentați știau că sîngerarea nu trebuie să fie prea abundentă, pentru a nu-l slăbi pe pacient. Ei lăseau sîngele să curgă încet, picătură cu picătură, iar în momentul cînd socoteau că bolnavul a fost ușurat, opreau hemoragia. În final, bolnavului i se dădea să bea un pahar cu vin vechi roșu, iar medicul examina sîngele, încercînd să stabilească diagnosticul.

¹⁹ N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, București, 1981, p. 300.

²⁰ Cf. Pompei Gh. Samarian, *Ciuma*, București, 1932, p. 52.

²¹ Ventuzele numite „tăiate” se aplicau pe locul unde medicul, bărbierul, vracul etc. făcuse înainte o mică incizie; în epoca brâncovenească, ventuzele erau de obicei din corn sau din ceramică (ulcele).

²² Cf. Em. Vîrtosu, *Foietul Novel*, *Calendarul lui Constantin Brâncoveanu (1692—1705)*, București, 1942, p. 188.

Medicii erau preveniți că nu este indicat să-i lase să singereze pe oamenii bătrâni, pe cei slăbiți de boală și pe femeile lehuze, drept care se fereau să aplice metoda în cazurile amintite. Totodată, ei mai știau că operația trebuia practică în osebite feluri pentru a avea un efect optim: dacă înțepau venele de la frunte, îi ușurau pe cei cu aprindere în gât; dacă luau sânge din venele de la genunchi, ameliorau durerile de picioare; dacă împungeau vena de pe dosul minii alungau apatia; dacă secționau vena din spatele urechii, îi ajutau pe cei cărora li se îngroșau buzele, de ajungeau „mișei“²³ etc. În alte cazuri, bolnavii se lăseau înțepați în braț pentru a-și „schimba“ sau „înnoi“ sângele, așa cum a procedat Constantin Brâncoveanu, care, nefiind bolnav, a suportat o asemenea operație cu caracter preventiv, la sfatul medicilor dornici să-i protejeze organismul, în condițiile „critice“ ale trecerii de la primăvară la vară.

Instrumentul folosit pentru operația sîngerării era lanțeta, a cărei formă este binecunoscută și din iconografia ecleziastică. Era o lamă tăioasă, de obicei de formă triunghiulară, prinsă de un mîner, ceea ce dădea posibilitatea să fie ușor manevrată. Lanțeta este reprezentată în mîna dreaptă a Sfîntului Cosma din icoana „medicilor fără de arginți“, același personaj ținînd în mîna stîngă cutia cu leacuri. Sub această înfățișare apare în icoana „medicilor“, pictată de Părvu Mutu Zugravu pentru paraclisul vechiului Spital Colțea, ceea ce dovedește că pictorul familiei Cantacuzino era obișnuit cu instrumentul, văzut poate în cursul unei operații.

Chirurgii se pricepeau să vindece fracturile punînd în atele oasele rupte, să curețe plăgile prin ardere, după „tăierea cărnii putrede“, să amputeze membrul bolnav etc. Interesant este faptul că, din 45 asemenea operații, cite am întîlnit în hrisoavele Bucureștilor lui Brîncoveanu, un număr de 36, adică 80%, au reușit, situație îmbucurătoare, căci dovedește în chip convingător că practicienii din onă erau pricepuți în știința lor.

Numele unora dintre substanțele folosite de doctorii și spițerii epocii brâncovenești pentru prepararea leacurilor au ajuns pînă la noi. Dintr-o epistolă adresată de Constantin Cantacuzino stolnicul patriarhului Ierusalimului Hrisant Nottaras, la 3 septembrie 1708, aflăm că boierul umanist din Țara Românească îi mulțumea prietenului său mai tînăr pentru că-i trimisese „alcîmiz“ și „iacint“. El îi mai comunica faptul că împărțise o treime sau o jumătate din medicamentele primite și se arăta extrem de mulțumit de efectul lor, căci ajutaseră la oprirea urmărilor a „fel și fel de boli, paroxisme și dizenterii“²⁴. Desigur, că, pentru prepararea medicamentelor, stolnicul trebuia să-i fie recunoscător faimosului medic și spițer grec Zaharia, aflat permanent în tovărășia sa, mult apreciat de protipendă bucureșteană²⁵.

Alte medicamente cunoscute și întrebuințate mult atunci, în afara banalelor fierturi din ierburi, erau fabuloasele ambra, bezoarul, lignum aloe, mumia și teriaca.

Ultimul era socotit o adevărată nestemată a doctoriilor. Explicația întrebuințării timp de două milenii a acestui medicament este relativ simplă, teriaca avînd faima unui excelent antidot contra mușcăturilor veninoase și a otrăvurilor, lucru deosebit de important la epoca aceea, a intrigilor, comploturilor și îndepărtării oamenilor prin cupe otrăvite. Dată fiind utilizarea specială a acestui remediu, el era socotit de mare valoare. Cînd Nicolae Mavrocordat a devenit pentru prima oară domn al Moldovei, în 1709, i-a trimis lui Constantin Brâncoveanu teriacă.

Medicii din epoca brâncovenească știau să potrivească ochelari. O dovadă concludentă în acest sens este o epistolă din anul 1693. În ea se arată că Stolnicul

²³ Cf. Ch. V. Langlois, *La connaissance de la nature et du monde*, Paris, 1927, p. 331.

²⁴ Biblioteca Academiei R. S. România, Manuscrise românești, Fondul Ghedeon, pachet DCLXXXVI, f. 10.

²⁵ Cf. Cl. D. Tsourkas, *Ghermanos Lokros, archevêque de Nysse et son temps (1645-1700)*, Thessalonie, 1970, p. 68.

a primit în dar de la ambasadorul britanic la Istanbul, lordul William Paget, „ochiale“ și „con ochiale“, adică ochelari și o lunetă²⁶. Pînă în prezent s-a făcut puțin caz de primirea ochelarilor de către Stolnic de la lordul Paget. Informația pare să ateste că, în București, erau medici care știau să prescrie ochelarii necesari pentru ochii Stolnicului, osteniți de veghea, la lumina luminărilor, în fața cărților, manuscriselor, atlaselor, epistolelor etc.

În schimb s-a făcut caz de faptul că a primit un ochian, adică o lunetă, cu ajutorul căreia, din conacele de la Filipeștii de Tîrg și Afumați sau din casa bucureșteană, scruta cerul senin, urmărind mersul luminătorilor, după care făcea prevestiri astrologice. Deși nu se poate contesta că Stolnicul a avut preocupări astrologice, ni se pare totuși neîndreptățită opinia că el ar fi dat mare crezare cursului astrilor²⁷. În realitate era puțin încrezător în prezicerile astrologice, dovadă fiind în acest sens disprețul cu care privea însemnările făcute de Ion Romanul în calendarul alcătuit pentru Brâncoveanu și un pasaj dintr-o epistolă adresată lui Hrisant Nottaras, în 1712, căruia-i scria că nu trebuie să se conducă după „stelele de pe cer, prea reci și depărtate, ci după cele de pe pămînt, apropiate nouă“²⁸.

Ideile Stolnicului erau împărțite și de doctorul Iacob Pylarino, personalitate medicală și științifică a epocii, care a petrecut cîțiva ani la curtea domnească bucureșteană. În prefața celebrei cărți a acestuia despre prevenirea variolei prin variolizare, el se arăta sceptic în legătură cu foloasele ce le-ar putea trage medicii din cunoașterea mișcării stelelor. Totodată combătea întrebuintarea unor medicamente, ca mumia, pe care le socotea ineficace și chiar dăunătoare, cum dealtfel se exprima și despre principiile lui Paracelsus.

Concluzia de mare importanță ce se desprinde din atitudinea celor doi cărturari, Stolnicul și Pylarino, este că, în epoca brâncovenească, tot mai numeroși erau cei care începeau să acorde mai mult credit puterii omului decît presupusele forțe supranaturale, fenomen cît se poate de normal în condițiile manifestării umanismului și iluminismului românesc.

Cu toate acestea, majoritatea bucureștenilor se arătau încrezători în atotputernicia conjuncturilor siderale. Antonio Maria del Chiaro a notat în cartea despre Țara Românească, devenită lucrare de referință pentru epoca de care ne ocupăm, că localnicii cred în descîntece²⁹. Era și firească. În anii de sfîrșit ai evului mediu, bucureștenii credeau în eresuri, farmece și miracole, asemenea tuturor locuitorilor Europei.

Tot în epoca lui Constantin vodă Brâncoveanu a apărut preocuparea pentru crearea unui serviciu medical în slujba armatei. Domnul a înființat carete „medicale“ pentru oaste, deservite de doi medici cu studii la Padova, Iacob Pylarino și Ioan Molibdos Comnen³⁰. Deși domnul credea în astrologi, farmece și vrăji, el îi prețuia cum se cuvine pe medicii competenți și ținea să fie însoțit de ei în campaniile militare, pentru a-i salva viața, dacă ar fi fost rănit sau otrăvit.

Medicii instruiți ai epocii brâncovenești i-au determinat pe domn și pe cei din jurul acestuia ca, după 1700, cînd țara s-a bucurat de oarecare liniște și opulență, să se facă noi eforturi pentru dezvoltarea așezămintelor medicale. Tentativa a reușit, căci în București a fost creat primul adevărat spital din țările române

²⁶ E. D. Tappe, *Documents concerning Rumania in the Paget papers*, in „The Slavonic and East European Review“, XXXIII (1954), nr. 80, p. 204.

²⁷ N. Vătămanu, *Doctori și pătmăși*, p. 89 și urm.

²⁸ N. Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XIV/3, București, 1936, p. 89.

²⁹ N. Iorga, *Istoria românilor prin călătorii*, p. 316.

³⁰ N. Vătămanu, *Începuturile organizării sanitare militare în Țara Românească*, în „Igiiena“, XII (1963), nr. 1, p. 79-85.

extracarpatică, s-au inaugurat cursuri de medicină la Academia Domnească de la Sf. Sava și au fost traduse *Aforismele* lui Hipocrate.

Ca urmare a strădaniilor lui Mihai Cantacuzino spătarul, la 14 decembrie 1704 s-a deschis aici Spitalul Colțea, care avea 24 de paturi. Însemnat este faptul că el a fost conceput pentru a avea o funcționalitate cu totul deosebită de cea a bolnițelor vîrstei de mijloc, care fuseseră aziluri de bătrîni și incurabili. Spitalul Colțea era destinat îngrijirii bolnavilor, care, după ameliorare sau vindecare, trebuiau să fie redați vieții active. Iată o concepție modernă, care dovedește că ctitorul Spitalului Colțea avea o viziune deschizătoare de perspective pentru medicina românească.

Cursurile de medicină de la Academia Domnească din București par a fi fost deschise în anul 1707. Cu prilejul reorganizării de către domn, cu ajutorul lui Hrisant Nottaras, a programei academiei, au fost introduse pentru învățării și cursuri de medicină. Alexandru Helladius, care ne oferă informații despre începerea predării medicinei, afirmă că lecțiile erau ținute de cei trei medici ai Curții Domnești. Este de presupus că atunci s-a urmărit doar expunerea unor noțiuni teoretice de inițiere în arta vindecării.

Ipoteza este, eventual, sprijinită și de talmăcirea în greaca modernă a *Aforismelor* lui Hipocrate³¹. Ea a fost efectuată între 1710—1713, în urma indemnurilor lui Răducanu Cantacuzino, fiul Stolnicului, de către profesorul Marcu Porphiropulos din Cipru. Strădania profesorului a urmărit să pună la îndemina spudelor un text ușor accesibil, folosit și acceptat de toată lumea medicală europeană, indispensabil celor ce începeau instruirea în tainele medicinei.

Activitatea medicilor era recunoscută și apreciată în mod public de către Constantin vodă Brâncoveanu, atât prin stipendii și daruri, cît și prin acordarea, pentru cei mai distinși, a titlului de protomedic. Acest titlu îi dădea purtătorului dreptul să se așeze la slujbe, la ospete și la ceremonii între marii boieri divaniți, în apropierea domnului. Primul care l-a dobîndit se pare că a fost Iacob Pylarino, ceea ce i-a determinat pe cronicarii vremii să scrie că nici unui alt doctor nu i s-au făcut asemenea onoruri³².

Urmărirea, în paginile precedente, a cîtorva aspecte din evoluția medicinei bucureștene în epoca brâncovenească ne permite să conchidem că atunci s-au înregistrat multe realizări remarcabile. Ele s-au înscris pe numeroase planuri, armonios îmbinate între ele: cel al schimbării mentalității despre medicină, cel al încetării desprinderii medicilor de canoanele bisericii, cel al creării instituțiilor spitalicești moderne, cel al pregătirii tineretului studios pentru a urma cursuri de medicină în marile universități din Europa apuseană. Toate acestea au făcut ca medicina să contribuie la înflorirea civilizației românești, în condițiile în care Voievodul mecenat și Stolnicul i-au încurajat să-și dezvolte capacitatea creatoare.

³¹ P. Cernovodeanu și N. Vătămănu, „*Alegerile lui Ippocrat*” — prima traducere în românește a „*Aforismelor*” lui Hipocrate, în vol. *Trecut și viitor în medicină*, București, 1981, p. 114—124.

³² Cf. *Catalogul istoric*, în C. Erbiceanu, *Cronici grece care au scris despre țările române*, București, 1883, p. 203.